

מעדני שבת

פרשת עקב תשפ"ב

גליון ש"ג

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

חיוב להתאבל על מיתת צדיקים

ואיתא בגמ' (כתובות ק"ג:) ההוא יומא דאשכבתיה דרבי נפקא בת קלא ואמרה כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן הוא לחיי העוה"ב.

היערות דבש (א' דרוש י') כתב אמרו חז"ל דמה דכתיב (דברים כח, סא) 'וכל מכה אשר לא כתוב וכו' היא מיתתן של תלמידי חכמים, ורמזו בזה כי פרידתם וסילוקם בשביל כך קשה, הואיל אשר לא כתובה בספר התורה כל הדינים והוראות וצריך רב ומורה צדק לקהל ישראל, לכך קשה סילוקם שנאבד מי שמורה לכלל ישראל.

תכלית ההספד

מבואר שיש כמה ענינים בהספד, תחילה שיבכו על חטא הדור שגרם שיפסידו אותו צדיק ויעשו תשובה, ועוד יש ללמוד ממעשיו הטובים של הנספד ולהתדבק בהן.

היערות דבש (א' ז') כתב שמצינו בחז"ל שבמות צדיק חזרו בני אדם בתשובה על ידי סיוע הצדיק אשר נפשם קשורה בנפשות הדור לזכותם ולישרם, והוא ע"י הספד כי עיקר ההספד הוא התעוררות תשובה ואז כאשר יפתחו פתח לתשובה נשמת צדיק משתתפת עם כל אחד ואחד כיון שהתחיל בתשובה אפי' כחודו של מחט, וזהו מאמר הגמ' (שבת קנ"ג.) אחים בהספידא דהתם קאימנא, דהיינו שבמיתתו יעמוד הצדיק שם מבלי הרשוהו מן השמים לירד ולהשתתף עם בני דורו ולהחזירם בתשובה, עד כי ברוב הספד אשר עיקרו התעוררת תשובה אז יהיה מורשה לירד ולהשתתף.

עוד כתב היערות דבש (ב' י"א) שאיש המעורר הספד ומצטער בהעדר תלמיד חכם וצדיק, נשמתו אוחזת ונדבקת בנשמות הצדיק, ויכול לזכות במידות ודרכים טובים של אותו צדיק.

עוד כתב היערות דבש (א' דרוש י') שלפעמים הצדיק מגולגל לטובת הדור, שהדור יתום, והוא בא בגלגול לתקן הדור, אך זהו אם מספידים ומתאוננים על מיתת צדיק, אבל בלי הספד אין הצדיק חוזר לבוא כי רואה שלא נהגו כבוד במותו, וזוהיא כוונת חז"ל (סנהדרין מ"ו:) הספדא יקרא דחיי, כי על ידי כך יחזור להם הצדיק.

עוד כתוב בפלא יועץ (אבילות) בשם הרמב"ן בספרו תורת האדם שאמר משה רבינו ליהושע יהושע לבוש עלי שחורים ותתכסה שחורים והזהר בכבוד עלובה זו, משמע שהוא כבוד לנשמה כל מה שמראין אבילות על פרידתה. וכ"ה ביערות דבש (א' דרוש ח') שהספד הוא להעלות נשמת צדיק מאתנו לשרשו.

ואמרו בספרים שאפי' חכם שזכה לאריכות ימים מופלגת יש חיוב גמור להתאבל על הסתלקותו, כמבואר בגמ' (מועד קטן כ"ה:) כי נח נפשיה דרבי יוחנן פתח עליה ר' יצחק בן אליעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים כו', ואיתא בספר סדר הדורות (ח"ב דף ס"ח ע"ב) דרבי יוחנן חי ג' מאות שנה, ולחד שיטה חי ד' מאות שנה. ואמרו חז"ל (שבת קנ"ב.) תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם, נמצא שכלל שתלמיד חכם מאריך ימים יותר, כך אורו מתעצם ומאיר יותר ויותר, ועל כן ככל שהוא זקן יותר בשעת פטירתו מן עולם ההפסד גדול יותר לעולם.

כתיב (י, ה) 'ואפן וארד מן ההר ואשם את הלחת בארון כו' ובני ישראל נסעו מבארן בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם'. הבעל הטורים מביא ירושלמי (יומא א' א') שסמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות, לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות.

ואיתא בגמ' (מועד קטן כ"ח.) למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת, אמר רבי אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת.

ואיתא בגמ' (שבת ק"ה:) כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גזיו. וכל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו. ומפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם כשהן קטנים מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר, שכל הבוכה על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה.

ואיתא במדרש (איכה פרשה א') קשה הוא סילוקן של צדיקים לפני הקב"ה מצ"ח תוכחות שבמשנה תורה ומחורבן בית המקדש. האחרונים תמהו על זה מדברי הגמ' (ראש השנה י"ח:) ששם מבואר ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו.

הכלי יקר (פר' מסעי) מיישב שבמדרש הזכיר לשון סילוקן, ובגמ' אמרו מיתת צדיקים, ובמדרש הזכיר לשון חורבן בית המקדש, ובגמ' אמרו כשריפת בית אלקינו, כי לשון חורבן בית המקדש מורה על הזמן שחומר הבית העצים ואבנים נשארו קיים אך שנחרב כי יצא ממנו כל הדרו דהיינו סילוק מן הבית כל הדברים רוחניים שהיו בו אבל לשון שריפה קשה מזו כי נוסף על סילוק הרוחניות משם גם החומר נשרף, כמו כן בצדיקים כשמזכיר לשון מיתה הוא מדבר כנגד החומר כי הגוף מת אבל הנשמה אינה מתה כי חיה היא אבל לשון סילוק שייך על הנשמה ולא על הגוף כי היא לבדה העולה, והנה מיתת צדיקים דהיינו הדבר הנוגע בחומר גוף הצדיק ודאי דבר זה שקול כשריפת החומר של בית המקדש, אבל סילוקן של צדיקים דהיינו רוח בני האדם המסתלק ועולה למעלה דבר זה מתיחס לחורבן בית אלקינו דהיינו יציאת הרוחניות ובזה הוא קשה יותר כי נפש הצדיק היא נותנת קיום לכל העולם וסילוקה גורם שעמודי עולם ירופפו.

המשך חכמה (סוף פר' ויחי) מיישב דבמיתת צדיקים ישנם שתי ענינים האחד דשוב אין הצדיק בעולם לכפר ולהגן על הרעה, ועוד דהדור נענש על מיתתו, אבל בבית המקדש לא נענשים על חורבנו ואדרבא שפך חמתו על עצים ואבנים כדי שיתקיימו ישראל רק דאין מעכשיו מי שיכפר, ולכן בעלמא מיתת צדיקים קשה יותר משריפת ביהמ"ק, ודברי הגמ' הם במיתת גדליה שהוא גרם לעצמו מיתה וכדאמרו חז"ל דהוה ליה למיחש ללישנא בישא ואין ישראל נענשים על מיתתו, ונמצא דמיתתו שקולה כשריפת ביהמ"ק דבתרוייהו יש רק הענין האחד שמפסיק הכפרה וההגנה.

עוד איתא בגמ' שבת שם חכם שמת הכל כקרוביו וכולם קורעין עליו, ואי אדם כשר הוא חיובי מיחייב, והר"ן מפרש שחייב לבכות ולהתאבל עליו.

כתיב (ט, א) 'שמע ישראל אתה עבר היום כו', בספר טעם ודעת מבאר שפרשה זו נאמרה בלשון יחיד לאמר כי כשם שלא זכו ישראל לקבלת התורה אלא מכח אחדות, וכמו שדרשו חז"ל 'ויחן שם ישראל' כאיש אחד בלב אחד, כמו כן ירושת הארץ לא נתנה להם אלא כשהם באחדות אבל כשיש מחלוקת ופירוד לא יכלו לרשת הארץ, וזה מה שאמרו חז"ל שנחרב בית המקדש וגלו מארצם משום שנאת חינם.

כתיב (ח, ג) 'ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם'. בספר מגיד מישרים (פר' עקב) מבאר שכשאדם אוכל יש לו להרהר בדברי תורה ובזה יהיה המאכל קדוש דוגמת הקרבן, וז"ש כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו' כלומר כשהאדם אוכל לבד לחם בלא ד"ת לא יתפרנס ויחיה בכך אבל תדע במה יחיה האדם ויתפרנס על כל מוצא פי ה' כלומר כשבשעת אכילה יהרהר בדברי תורה שהוא מוצא פי ה' אז יחיה אדם ויתפרנס במעט שיאכל שיתברך המזון שבמעיו על הרהורו בדברי תורה.

כתיב (י, כ) 'את ה' אלקיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע', מכאן לומד הרמב"ם בספר המצות (מצוה ה') מצות תפילה שאדם מצוה להתפלל. הגר"ח ריש הל' תפילה מחדש שיש שתי דיני כוונה בתפילה, א' שהאדם יודע שהוא עומד לפני המלך וכוונה זו צריך במשך כל התפילה, ב' פירוש המילים וכוונה זו מעכבת רק בברכת ראשונה שהיא ברכת מגן אברהם. בספר יד המלך (ריש הל' תפילה) כתב שעיקר התפילה היא כוונת הלב, וכעת אחר שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה ברכות שמונה עשרה, ממילא אם לבו לא נכון עמו ולא כיון דעתו בתפלתו, מלבד דלא יצא ידי חובת עשה, גם הברכה בשם ומלכות שבירך בחתימתה של אותה תפילה הוי ברכה לבטלה, דכל תפילה דאין בה כוונת הלב אין זה תפילה זולת קול דברים בעלמא.

כתיב (ח, ח) 'ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש'. החת"ס (בספרו תורת משה) תמה מדוע הפריש זית ודבש בארץ בפני עצמו. ומבאר ע"פ דברי רש"י (בראשית ח, יא) שהיונה אמרה יהיה מזונותי מרורים כזית מידו של הקב"ה ולא מתוקים כדבש ע"י בשר ודם, א"כ נמצא הלוי שאין לו חלק ונחלה ומצוה על ישראל לפרנסו או יששכר המתפרנס מזבולון, אפילו יהיו מזונותיו תמרים ודבש הרי הם מרורים כזית, כיון שהם על ידי בשר ודם, אך כל כך חביבה התורה על לומדיה, מתוקים מדבש ונופת צופים, שאפילו יהיו מזונותם זית ממש, מכל מקום הם בעיניהם כדבש, כדי שיהיו פנויים לעסוק בתורה, והיינו ארץ זית שמן ודבש, שהזית הוא דבש בעיני אותן אנשים, שהיה בטבע הדבש הזה להם כיון שהיא על ידי בשר ודם מר כזית, ונהפוך הוא שאפילו הזית האמיתי שהוא מרור בעצמותו מתוק להם כדבש.